

Antoni ŻURAWICZ

Kinematografia w Polsce

Kinematografią określa się działalność związaną z produkcją filmów oraz ich rozpowszechnianiem i wyświetlaniem w kinach. Artykuł koncentruje się na zagadnieniach dotyczących produkcji filmów kinowych w Polsce oraz działalności kin wyświetlających, zarówno filmy polskie jak i zagraniczne.

Początki polskiej kinematografii są trudne do kompleksowego przedstawienia z dwóch powodów. Po pierwsze, nie przywiązywano większej wagi do rejestracji przedstawień „żywych obrazów”, traktowanych jako sztuka jarmarczna. Po drugie, polskie archiwa filmowe poniosły duże straty podczas drugiej wojny światowej. Większość kopii filmowych uległa bezpowrotnemu zniszczeniu, odtwarzanie przedwojennych tytułów filmowych, nazwisk ich twórców oraz grających w nich aktorów odbywa się często na podstawie zapisów prasowych, programów czy nawet przekazów ustnych. Podstawowe dane dotyczące przedwojennego okresu kinematografii pojawiły się po raz pierwszy w *Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej Polskiej 1928* i dotyczyły 1923 r. Roczniki praktycznie nie zamieszczały źródeł danych. W jednym tylko przypadku zaznaczono, że dane dotyczące kinematografów pochodzą z materiałów Centralnego Biura Kinematografów Filmowych przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych oraz magistratów wielkich miast¹.

Powojenna statystyka kin, filmów, seansów i widzów, aparatury filmowej oraz, do pewnego czasu, wpływów z biletów oparta jest na sprawozdaniu kina. W pierwszych latach powojennych obowiązywała sprawozdawczość resortowa. Później, w zależności od podporządkowania kina, sprawozdawczość resortowa i GUS. Funkcjonowały również zestawienia zbiorcze, na drukach opracowanych przez GUS. Statystyka działalności kin ujednoliconą została w 1967 r. poprzez objęcie ich sprawozdawczością jednostkową i zbiorczą GUS, przy czym od 1972 r. zlikwidowano wojewódzkie sprawozdania zbiorcze (Łagodziński, 1975).

Warto przy tym dodać, że w statystyce wykorzystywane były m.in. dane wpiisywane do metryki dotyczącej określonej kopii filmowej, wydawanej przez jednostkę dystrybucyjną. Każda kopia filmowa miała swoją metrykę, która wędrowała z terenowego oddziału rozpowszechniania filmów do kina wraz z taśmą filmową, a następnie wracała wypełniona danymi dotyczącymi eksploatacji określonego tytułu.

¹ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* (z lat: 1928, 1929, 1930), GUS, Warszawa.

Zcentralizowana do 1989 r. dystrybucja filmów pozwalała zbierać dokładne dane dotyczące poszczególnych tytułów filmowych. Centrala Dystrybucji Filmów, wykorzystując dane nadsyłane z kin, prowadziła system informatyczny określany jako kartoteka wieczysta. Ujmowała ona tytuły wszystkich polskich filmów powojennych oraz narastające dane dotyczące liczby seansów, widzów i wpływów z biletów w poszczególnych latach. Zestawione informacje przekazywane były do GUS.

Pojawienie się w okresie transformacji ustrojowej wielu dystrybutorów oraz brak unormowań prawnych spowodowało zakłócenie na pewien czas statystyki danych o eksploatacji tytułów filmowych. Tematem tym zajęły się komercyjne ośrodki badawcze, poza statystyką publiczną. Od 2005 r. dane dotyczące wyświetlania filmów polskich i zagranicznych zbierane są przez Polski Instytut Sztuki Filmowej.

Dane dotyczące produkcji filmowej w okresie powojennym opracowywane były na podstawie sprawozdawczości resortowej bądź sprawozdań jednostkowych GUS.

Według czasu wyświetlania wyodrębnia się filmy: długo-, średnio- i krótkometrażowe. Przed wojną i w pierwszych dziesięcioleciach powojennych podział ten stosowano na podstawie długości taśmy filmowej, natomiast później — według czasu trwania filmu. Obecnie do filmów długometrażowych zalicza się obrazy, których czas wyświetlania przekracza 70 min, do średniometrażowych — w granicach 30—70 min, a do krótkometrażowych — gdy nie przekracza 30 min².

Z uwagi na ciągłe zmiany nazewnictwa jednostek działających w kinematografii po wojnie, w artykule ograniczono się do wymienienia tych, które zdaniem autora miały istotny wpływ w danym okresie na kształt opisywanej dziedziny.

LATA PRZEDWOJENNE

Pierwsze publiczne projekcje „żywej fotografii” na ziemiach polskich miały miejsce pod koniec XIX w., kiedy to zaczęli przybywać z zagranicy różni przedsiębiorcy dający odpłatne pokazy na przywiezionej aparaturze. Pokazanie w Krakowie 14 listopada 1896 r. filmów wykonanych przez braci Lumière, przy pomocy ich kinematografu, przyjęło się uważać za początek kinematografii w Polsce, mimo że wcześniej, w tym samym roku, odbyły się podobne pokazy przy pomocy aparatury Edisona w Warszawie, Łodzi i Lwowie.

Polskim pionierem w tej dziedzinie był Bolesław Matuszewski (przedstawiany w niektórych opracowaniach jako nadworny fotograf cara Mikołaja II), który współpracował początkowo z braćmi Lumière. Założył on w Warszawie własną firmę kręcącą i wyświetlającą obrazy, głównie o charakterze obyczajowym i historycznym. Jego filmografię tworzy 13 dwudziestometrowych filmów na-

² *Kultura* (z lat 1993—2009), GUS; *Podstawowe informacje z zakresu kultury* (z lat: 1989, 1990, 1992), GUS; *Rocznik Statystyczny Kultury* (z lat: 1945—1967, 1971, 1974, 1981, 1989, 1992), GUS.

kręconych w latach 1896—1898. Również 13 tytułów wyprodukował, pracując nad udoskonaleniem swojego pleografu w latach 1900—1903, polski prekursor filmowej myśli technicznej Kazimierz Prószyński. Z jego inicjatywy w 1902 r. powstała w Warszawie pierwsza wytwórnia filmowa Towarzystwa Udziałowego „Pleograf”, zajmująca się zarówno realizacją, jak i rozpowszechnianiem krótkich filmów dokumentalnych, reklamowych, krajoznawczych i scenek fabularnych. Na podstawie tytułów prasowych ocenia się, że do roku 1906 r. zrealizowano na ziemiach polskich ok. 40 filmów (Banaszkiewicz, Witczak, 1989; Janicki, 1971; Płazewski, 2006; *100 lat...*, 2008, 2009).

Rosnące zainteresowanie nową dziedziną sztuki spowodowało szybki wzrost liczby producentów filmowych, przede wszystkim w Warszawie, Krakowie, Lwowie i Poznaniu. Pierwsze stałe kino powstało w Łodzi już w 1899 r. W 1908 r. w Warszawie działało ponad 20 tzw. iluzjonów, a w 1910 r. było ich już 63. W tym samym roku w Wilnie istniało 8 tego typu placówek, we Lwowie — 16, w Łodzi — 12, w Poznaniu — 10, a w Lublinie — 6. Od 1909 r. na ziemiach polskich (głównie w zaborze rosyjskim) produkowano ok. 30 filmów rocznie o charakterze aktualności i reportaży. Jednocześnie coraz częściej zaczęły pojawiać się filmy (początkowo traktowane drugorzędnie) przedstawiające wymyślone historyjki, stanowiące załączek przyszłych filmów fabularnych. Dwa pierwsze filmy określane jako fabularne, będące parominutowymi etiudami (zarejestrowane w internetowej bazie filmu polskiego³) — *Powrót birbanta* i *Przygody dorożkarza*, nakręcono w 1902 r. Powstały w 1908 r. obraz, trwający blisko 3 min, pt. *Antoś pierwszy raz w Warszawie*, uznawany był za pierwszy polski film fabularny do czasu, kiedy w 2000 r. znaleziono w Paryżu kompletną kopię, nakręconego również w 1908 r., ośmiominutowego obrazu zatytułowanego *Pruska kultura*⁴.

Lata drugiego dziesięciolecia ub. wieku przyniosły znaczny rozwój przemysłu filmowego. We wspomnianej internetowej bazie filmu polskiego za lata 1911—1919 wykazano łącznie 85 pozycji. Wprawdzie były to filmy nieme, to jednak postęp techniczny powodował, że były coraz dłuższe. O ile taśma filmów kręconych w początkowych latach rzadko osiągała długość powyżej 1000 m (ok. 34 min), to już w drugiej połowie lat dwudziestych metraż większości z nich przekraczał 1500 m (ok. 51 min). Taśma filmowa o tej długości określana była jako pełnoprogramowa. W roku 1911 zrealizowano w Warszawie pierwszy pełnoprogramowy polski film fabularny (*Dzieje grzechu*).

Popularność filmu spowodowała, że sale do jego wyświetlania powstawały również w miasteczkach, a budowane w dużych miastach miały nawet 1500 miejsc. Z chwilą uzyskania przez Polskę niepodległości, kinoteatry, których było już blisko 700, stały się trwałym elementem miejskiego krajobrazu i obyczajowości. Wyświetlano w nich ponad 500 filmów zagranicznych i polskich rocznie (Zajiček, 1992).

³ www.filmpolski.pl

⁴ *100 lat...* (2008, 2009).

W latach 1920—1929 nakręcono w Polsce łącznie 117 filmów pełnoprogramowych. Były to obrazy, których projekcja trwała przeciętnie półtorej godziny, ale zdarzało się, że film trwał i ponad dwie godziny. W 1923 r. było 428 kinematografów, z których 318 należało do osób prywatnych. W 1925 r. było już 47,9 tys. miejsc w kinematografach, w tym w Warszawie — 19,1 tys., a sprzedano 15,8 mln biletów, co oznacza, że co drugi obywatel Polski był w tym roku w kinie.

W dziesięcioleciu przedwojennym 1930—1939 nakręcono 168 pełnoprogramowych filmów fabularnych. W 1930 r. pojawił się pierwszy film z dialogiem nagrany na płytach (*Moralność pani Dulskiej*). W 1933 r. pojawił się na ekranach pierwszy polski film (*Każdemu wolno kochać*), którego dźwięk zarejestrowano bezpośrednio na taśmie filmowej (tzw. zapis optyczny stosowany do dzisiaj). W 1937 r. zrealizowano 25 filmów pełnoprogramowych (najwięcej w okresie międzywojennym). W następnym roku było już w Polsce 769 kin, w których na 1000 mieszkańców przypadało 8 miejsc. Do wyświetlania dopuszczono 524 filmy zagraniczne i 186 polskich, w tym 23 pełnoprogramowe (Janicki, 1971; Płazewski, 2006).

TABL. 1. KINEMATOGRAFIA POLSKA

Wyszczególnienie	1923	1929	1934	1936	1937	1938
Produkcja filmów	35	308	150	125	127	186
w tym pełnoprogramowych ^a	14	15	15	23	25	23
Filmy zagraniczne dopuszczone do wyświetlania	497	1117	619	513	478	524
Kinematografy	428	727	707	741	769	807
w tym dźwiękowe	x	x	539	703	743	789
Miejsca na 1 kinematograf	317	320	357	357	355	357
Sprzedane bilety w mln	.	32,3	39,5	45,6	49,4	57,2

^a O długości taśmy 1500 m i więcej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji: *Mały Rocznik Statystyczny* (z lat 1930—1937 i 1939), GUS; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* (z lat: 1928, 1929, 1930), GUS; *Rocznik Statystyczny 1938* (1939), GUS; *Polska 1918—1988* (1989), GUS, Warszawa.

W okresie przedwojennym część filmów kręcona była na potrzeby ludności żydowskiej z napisami w języku jidysz. W drugiej połowie lat trzydziestych takich filmów powstało 9.

Rodzima produkcja filmów oparta była na skromnym budżecie uzależnionym w dużej mierze od właścicieli kin. Wyróżnienie dominujących producentów jest niemożliwe, bowiem większość z nich ciągle zmieniała nazwy, a pod tą samą nazwą firmy kręcono 1—2 filmy rocznie.

Począwszy od 1927 r. seans filmowy rozpoczynał się coraz częściej od wyświetlania ok. 10-minutowej kroniki Polskiej Agencji Telegraficznej (PAT). Utworzona w 1918 r. jako rządowa agencja prasowa z siedzibą w Krakowie i Lwowie, a później w Warszawie, PAT wyprodukowała przed wojną ok. 600 cotygodniowych kronik zawierających filmowe relacje z bieżących wydarzeń w kraju i za granicą.

Wielką postacią przedwojennego filmu dźwiękowego był kompozytor Henryk Wars (właściwie Warszawski lub Warszowski). W krótkim okresie kina dźwiękowego stworzył on 57 kompozycji filmowych, z których wiele zostało szlagierami.

*
* *

W okresie okupacji hitlerowskiej realizacja polskich filmów była zakazana. Polacy mieli możliwość oglądania głównie podrzędnych filmów niemieckich i obrazów propagandowych (Szarota, 1973). Wiadomo, że w Warszawie w pierwszych latach okupacji wyświetlano również kilka przedwojennych filmów polskiej produkcji (Szarota, 1973). Działyły ponadto kina podziemne. Z okresu tego brak danych statystycznych.

LATA POWOJENNE

Historię kinematografii powojennej należy rozpatrywać biorąc pod uwagę dwa okresy. Pierwszy rozpoczyna się w 1945 r., kiedy przeprowadzona po wojnie nacjonalizacja przemysłu filmowego zakładała ustabilizowane warunki rozwoju tej dziedziny twórczości. Powstałe przedsiębiorstwo państwowe Film Polski miało zarówno produkować filmy, jak i prowadzić kina. Zapoczątkowało ono trwający 42 lata okres, w którym wszystkie elementy kinematografii podlegały gospodarce planowej. Wprawdzie w 1987 r. ustawa o kinematografii zlikwidowała monopol państwowy w tej dziedzinie, to pierwsze tego efekty uwidoczniły się wyraźnie dopiero dwa lata później.

Zachodzące zmiany ustrojowe rozpoczęły drugi okres w dziejach powojennej polskiej kinematografii, w którym główne role zaczęli odgrywać producenci filmowi, dystrybutorzy i właściciele kin. Jednocześnie rozpoczął się postęp w technologii informacyjnej, w sposób istotny wpływający na tworzenie, przekaz i odbiór filmu⁵.

Produkcja filmowa

Nakręcony w 1946 r., a następnie kilkakrotnie przerabiany film pt. *Zakazane piosenki* rozpoczął powojenną produkcję polskiej długometrażowej kinematografii fabularnej. Do końca 1949 r. nakręcono 14 tytułów długometrażowych. Rozwijała się równocześnie produkcja filmów średnio- i krótkometrażowych, których w tym okresie powstało 441.

Kolejne dziesięciolecie charakteryzowało się dynamicznym rozwojem, zarówno ilościowym jak i jakościowym. W okresie tym nakręcono 97 filmów długometrażowych oraz 2401 średnio- i krótkometrażowych. W 1953 r. wyprodukowany został pierwszy polski kolorowy film fabularny *Przygoda na Mariensztacie*.

⁵ Raport o stanie kultury. *Kinematografia* (2009), zespół pod redakcją Tadeusza Kowalskiego, www.kongreskultury.pl

Początek lat 60. ub. wieku zaowocował najbardziej popularnym filmem polskim. Według danych statystycznych z 1989 r., filmową adaptację Sienkiewiczowskich *Krzyżaków* z 1960 r. Aleksandra Forda obejrzało ponad 32 mln kinomanów. W późniejszych latach 60. XX wieku kręcono przeciętnie ponad 25 filmów długometrażowych rocznie oraz ponad pół tysiąca obrazów średnio- i krótkometrażowych⁶.

Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte charakteryzowały się dalszym wzrostem liczby wyprodukowanych tytułów filmowych. W dziesięcioleciach tych nakręcono odpowiednio 302 i 361 filmów długometrażowych oraz 7,7 tys. i 5,8 tys. średnio- i krótkometrażowych. Ostatnia dekada ub. wieku przyniosła spadek produkcji filmowej — nakręcono 228 filmów długometrażowych.

Jednak już początek nowego tysiąclecia charakteryzuje się stopniowym wzrostem liczby produkowanych filmów. W 2008 r. nakręcono najwięcej w historii polskiej kinematografii filmów długometrażowych, bo aż 46, w tym 39 fabularnych, a produkcja filmów średnio- i krótkometrażowych przekroczyła tysiąc tytułów. W 2009 r. wyprodukowano 36 filmów pełnometrażowych, w tym 30 fabularnych. Wzrost ten stymulowany był niewątpliwie rozwojem współpracy polskich producentów filmowych z zagranicznymi.

TABL. 2. PRODUKCJA FILMÓW

Filmy	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Pełnometrażowe	1	4	21	28	37	37	20	36
w tym fabularne	1	4	20	25	37	31	20	30
Średnio- i krótkometrażowe	75	206	350	580	915	686	546	941

Ź r ó ł o: opracowanie własne.

Do czasów transformacji ustrojowej filmy produkowano w 7 państwowych wytwórniach filmowych, powstałych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych ub. stulecia. Filmy długometrażowe nagrywano w 4 z nich, znajdujących się w Łodzi, Warszawie i we Wrocławiu.

W okresie przemian ustrojowych początkowo brak było prywatnych podmiotów, które byłoby stać na udział w produkcji filmów. W 1989 r. działało ich niespełna 10, ale w 2001 r. już ponad 400, a w 2009 r. ponad 500. Spośród nich filmy pełnometrażowe produkuje ok. 30 dużych firm. Pozostałe to jednostki o różnym poziomie aktywności, specjalizacji i zakresie działania (w tym również na potrzeby telewizji), często zatrudniające do 5 pracowników.

⁶ W 1964 r. wytwórnie podległe Naczelnemu Zarządowi Kinematografii rozpoczęły również produkcję filmów telewizyjnych. Z uwagi na brak możliwości wyodrębnienia tej produkcji, dane za kolejne lata nie odzwierciedlają produkcji filmowej wyświetlanej wyłącznie na ekranach filmowych. Dotyczy to przede wszystkim filmów średnio- i krótkometrażowych, których, niestety, od końca lat osiemdziesiątych prawie wcale nie można obejrzeć na dużym ekranie.

TABL. 3. KINA I ICH DZIAŁALNOŚĆ

Wyszczególnienie	1945	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Kina ^a	409	1376	3418	3285	2228	1435	687	455
Miejsca ^a : w tys.	170,1	340,4	657,7	624,9	501,5	373,3	226,8	248,2
na 1000 ludności	7,1	13,6	22,1	19,2	14,0	9,8	5,9	6,5
Seanse w tys.	130,9	516,1	1574,8	1563,0	1265,7	507,0	528,1	1417,5
Widzowie: w mln	36,7	123,2	201,6	137,6	97,5	32,8	20,9	39,1
na 1 seans	281	239	128	88	77	65	40	28
na 1000 ludności	1537	4962	6820	4195	2742	860	541	1024

^a Stan w dniu 31 XII.

Źródło: opracowanie własne.

Kina

Zdewastowana w czasie wojny sieć kin ulegała szybkiej odbudowie. W 1965 r. było ich blisko 4 tys. (najwięcej w okresie powojennym). Od tego roku liczba placówek systematycznie malała. Istotne jest, że spadkowi liczby kin w obecnym dziesięcioleciu towarzyszy wzrost liczby sal, co jest związane z rozwojem placówek wielosalowych.

Ze względu na miejsce wyświetlania filmów kina dzieliło się na stałe oraz ruchome (prowadzące działalność w różnych miejscach przez ekipy objazdowe). Liczba kin ruchomych wzrastała do lat 70. XX w. Z tej formy organizacyjnej do lat osiemdziesiątych skorzystała co dziesiąta osoba odwiedzająca kino. W 2009 r. było ich tylko 7, a udał się do nich już tylko co pięćsetny widz.

TABL. 4. KINA

Wyszczególnienie	1945	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Kina ^a	409	1376	3418	3285	2228	1435	687	455
stałe	403	1169	3090	2792	2876	1318	675	448
ruchome	6	207	328	493	352	117	12	7
w tym kina państwowe	409	1376	2758	2417	1792	1403 ^b	508 ^c	243 ^c
Widzowie w kinach ruchomych w % widzów ogółem	6,0 ^d	12,8	5,5	8,0	10,4	4,5	0,2	0,2

^a Stan w dniu 31 XII. ^b 1988 r. ^c Sektor publiczny. ^d 1947 r.Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji: *Rocznik Statystyczny Kultury* (z lat: 1945—1967, 1971, 1974, 1981, 1989, 1992), GUS; *Podstawowe informacje z zakresu kultury* (z lat: 1989, 1990, 1992), GUS; *Kultura* (z lat 1993—2009), GUS.

Po II wojnie światowej wśród wyświetlanych w kinach filmów dominowały taśmy o szerokości 16 mm. Niepełne dane statystyczne wskazują, że jeszcze w 1967 r. większość kin (52%) stanowiły placówki z aparaturą przystosowaną do projekcji filmów o tej szerokości. Od 1968 r. przeważać zaczęły kina mające aparaturę do wyświetlania taśmy o szerokości 35 mm. Pojawiły się też dwa kina

z aparaturą do wyświetlania taśmy 70 mm. W 1985 r. kina z projektorami do taśmy o szerokości 35 mm stanowiły już 94% ogólnej liczby kin. Jednocześnie w sieci kin znalazło się 12 obiektów mających aparaturę do wyświetlania filmów o szerokości 70 mm. Na początku XXI w. było w Polsce już tylko 8 kin posiadających wyłącznie aparaturę do projekcji filmów o szerokości 16 mm. Jednocześnie dotychczasowa aparatura filmowa zaczęła być uzupełniana aparatami do wyświetlania filmów w technice magnetycznej i cyfrowej. W tej ostatniej miało możliwość prezentować filmy w 2008 r. już 59 kin.

Nowością stają się ostatnio fabularne filmy trójwymiarowe. W 2006 r. do Polski trafiła również, stosowana od wielu lat w innych krajach, tzw. audiodeskrypcja, czyli technika narracyjna umożliwiająca odbiór filmu osobom niewidomym lub słabo widzącym.

W powojennej statystyce kin ogólnodostępnych według form własności wyróżniono kina państwowe, administrowane przez wojewódzkie zarządy (przedsiębiorstwa) kin oraz pozostałe, do których zaliczano kina związkowe, powstałe w 1954 r. i podległe Centralnej Radzie Związków Zawodowych oraz kina społeczne (niezwiązkowe), do których zaliczano kina wojskowe, spółdzielcze, organizacji i instytucji społecznych. W latach sześćdziesiątych i w kolejnych dwóch dziesięcioleciach ub. wieku status kin państwowych nosiło ok. 3/4 placówek.

Mimo występującej od 1951 r. przewagi placówek zlokalizowanych na wsi nad kinami miejskimi, udział widzów ze wsi kształtował się na poziomie nieprzekraczającym 20% ogólnej liczby odwiedzających kina. Upadek tych placówek w okresie transformacji spowodował, że w 2000 r. do kin wiejskich udał się co tysięczny widz. Odnotowany ostatnio wzrost liczby widzów w kinach wiejskich wynika z lokalizacji niektórych mini- i multipleksów poza obrębami miast.

TABL. 5. KINA W MIEŚCIE I NA WSI

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Kina ^a : miasta	354	611	463	1502	1358	1087	650	437
wieś	49	558	1627	1290	518	231	37	18
Widzowie w kinach na wsi w % ogółem widzów	4,1	16,4	16,5	15,9	12,9	1,4	0,1	1,4

^a Stan w dniu 31 XII.

Źródło: opracowanie własne.

Od 1959 r. zaczęły powstawać kina studyjne, których zadaniem było wyświetlanie filmów o wysokich walorach artystycznych. Formalnie kina te zostały powołane rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z 1964 r. W 1965 r. było w Polsce 13 kin studyjnych, w których filmy obejrzał 1,0% ogółu widzów. Pięć lat później wskaźnik ten wzrósł do 2,4%, a liczba kin do 25. W 1980 r. do 24 kin studyjnych poszło 2,0% widzów. Równolegle, przy braku możliwości otwarcia kina studyjnego, w zwykłych kinach wprowadzano tzw. „dni studyjne”, podczas

których frekwencja kształtowała się na poziomie ok. 0,1% ogólnej liczby widzów w kinach. Mimo kłopotów z utrzymaniem się kin studyjnych (szczególnie w okresie transformacji) ich sieć, wspomagana przez Ministerstwo Kultury, istnieje do dzisiaj. Obecnie działa ona w strukturach Filмотeki Narodowej w ramach programu Sieć Kin Studyjnych i Lokalnych i obejmuje 66 kin studyjnych oraz 48 kin lokalnych⁷.

Zadania podobne do zadań kin studyjnych spełniają Dyskusyjne Kluby Filmowe (DKF), powstałe w latach 50. ub. wieku. Przez długi okres umożliwiały widzom dostęp do filmów niedopuszczanych do oficjalnej dystrybucji. W latach 80. ub. wieku liczba DKF przekroczyła 500. Obecnie działa ich ok. 130.

Od 1999 r. rolę organizatora państwowych instytucji filmowych przejęli marszałkowie sejmików województw. Właścicielami części kin stały się też instytucje filmowe, finansowane z budżetów samorządowych. W 2009 r. na ogólną liczbę 455 kin, w sektorze publicznym znajdowały się 243 placówki (53,4%), w tym 227 finansowanych przez samorząd lokalny.

Od końca lat dziewięćdziesiątych spadkowi liczby kin z jedną i dwiema salami zaczął towarzyszyć szybki rozwój kin wielosalowych. W latach 2001–2009 liczba kin z jedną i dwiema salami spadła z 625 do 395, a liczba miejsc w nich ze 182,0 tys. do 115,6 tys. Widzów zaczęły przejmować powstające (z reguły w centrach handlowych) minipleksy, którymi nazwano kina posiadające od 3 do 7 sal oraz multipleksy, z liczbą sal 8 i więcej. W 2009 r. na ogólną liczbę 1061 sal kinowych 665 (62,7%) znajdowało się w minipleksach i w multipleksach. W 2001 r. do obu typów tych placówek poszło 40,3% ogółu widzów. Wskaźnik ten w 2009 r. wyniósł już 85,9%.

TABL. 6. MINIPLEKSY I MULTIPLEKSY

Wyszczególnienie	2001	2005	2007	2009
Minipleksy	6	18	25	32
Multipleksy	17	33	41	48
Widzowie w % ogółu widzów w:				
minipleksach	5,7	12,2	15,6	20,0
multipleksach	34,6	61,5	63,5	65,9
Widzowie na 1 seans w:				
minipleksach	40	25	29	26
multipleksach	34	26	27	28

Źródło: opracowanie własne.

Seanse

W 1945 r. odbyło się zaledwie 130,9 tys. seansów filmowych. Jednak liczba widzów przypadających na 1 seans była największa po wojnie i wynosiła 281

⁷ www.kinastudyjne.pl

osób. Z tabl. 3 wynika, że do 1960 r. stałemu wzrostowi liczby widzów, seansów i miejsc w kinach towarzyszył znaczny spadek liczby widzów przypadających na 1 seans filmowy. W dalszych latach nastąpił już spadek wszystkich wielkości, który został zahamowany dopiero w latach 90. ub. stulecia, przy dalszym spadku widzów przypadających na 1 seans. Związane to było z powstawaniem coraz większej liczby kin wielosalowych, w których ceny biletów zostały tak skalkulowane, by przy ofercie większej liczby seansów opłacała się projekcja filmów nawet przy małej liczbie widzów. W ekonomicznym aspekcie opłacalności wyświetlania filmów przy małej frekwencji nie bez znaczenia jest fakt pojawienia się tańszych nośników filmu, jakimi są nośniki cyfrowe. Z uwagi na coraz większą dominację kin wielosalowych, liczba widzów przypadających na jeden seans oddziaływać zaczęła na analogiczny wskaźnik dla wszystkich kin, który w 2009 r. wyniósł 28.

Widzowie

W pierwszym roku po wyzwoleniu do kin poszło 36,7 mln osób, co dało wskaźnik 1537 widzów na 1000 ludności. W następnych latach liczba udających się do kina szybko wzrastała, by w roku 1957 osiągnąć najwyższą po wojnie liczbę 231,4 mln. Oznaczało to, że statystyczny obywatel Polski był wtedy osiem razy w jednym z 2913 kin w kraju. Po spadku w latach 1958 i 1959, w 1960 r. liczba widzów wzrosła do 201,6 mln. Wprawdzie liczba kin wzrastała jeszcze przez siedem lat, to jednak rozwój telewizji zaczął powodować, że liczba widzów zmniejszała się z roku na rok, by w 1970 r. osiągnąć wielkość 137,6 mln.

W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych nastąpiło zahamowanie spadku liczby widzów w kinach, ale już w latach następnych liczba ta, mimo wahań w niektórych okresach, szybko zmniejszała się. W 1980 r. do przybytków X muzy poszło już tylko 97,5 mln osób. Spadek ten został zahamowany na krótko w pierwszych latach 80. ub. wieku. W okresie tym znalazły się na ekranie takie głośne tytuły zagraniczne, jak m.in.: *Wejście smoka*, *Poszukiwacze zaginionej arki*, *Parszywa dwunastka*, *Imperium kontratakuje*, *Klasztor Shaolin*, *Komandosi z Nawarony*, *Walka o ogień*. Frekwencję zwiększyły również polskie filmy, które się wówczas pojawiły, takie jak: *Akademia pana Kleksa*, *Seksmisja* czy *Wielki Szu*.

Jeszcze w 1984 r. do kin poszło 127,6 mln widzów, ale w kolejnych latach następować zaczął szybki spadek liczby kinomanów. Rozwój techniki pozwalający na oglądanie filmów w domu oraz szeroki dostęp do nich spowodowały w konsekwencji, że w roku 1990 było tylko 32,8 mln widzów, co oznaczało, że na 1000 osób w kinach zasiadło tylko 860. Najmniejsza liczba widzów (13,3 mln) poszła do kin w 1992 r. Od tego roku wielkość ta stopniowo wzrastała, by w 2004 r. osiągnąć liczbę 33,3 mln osób. W 2009 r. wyniosła ona 39,1 mln osób.

W tabl. 7 podano liczby dotyczące wyświetlanych filmów zagranicznych z krajów, których produkcje były najpopularniejsze w kinach polskich. Największym powodzeniem cieszyły się filmy wyprodukowane w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Odsetek widzów na projekcji filmów zza oceanu wzrósł z 16,8% w 1960 r. do 60,6% w 1990 r. Drugie miejsce zajmowały filmy francuskie, ustępujące tylko przez pewien czas produkcji brytyjskiej. W dalszych latach dominowała produkcja Stanów Zjednoczonych Ameryki. W 2000 r. spośród 197 filmów wprowadzonych do rozpowszechniania 116 tytułów pochodziło z tego kraju. Filmy tej produkcji obejrzało 13,3 mln widzów. W 2009 r. na ekranach kin znalazło się 117 nowych filmów wyprodukowanych w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 21 obrazów produkcji francuskiej i 15 brytyjskiej. Nowo wprowadzone do dystrybucji filmy wyprodukowane w Stanach Zjednoczonych Ameryki obejrzało wtedy 24,5 mln widzów.

**TABL. 7. WYŚWIETLANE ZAGRANICZNE FILMY DŁUMETRAŻOWE
WEDŁUG DOMINUJĄCYCH KRAJÓW PRODUKCJI**

Wyszczególnienie	1960		1970		1980		1990	
	liczba filmów	widzowie w %	liczba filmów	widzowie w %	liczba filmów	widzowie w %	liczba filmów	widzowie w %
O g ó ł e m	1065	100,0	1696	100,0	1888	100,0	1810	100,0
w tym produkcji:								
Francuskiej	172	16,8	153	15,1	90	7,2	70	7,2
Amerykańskiej	58	16,8	120	24,5	111	28,4	390	60,6
Brytyjskiej	55	7,7	65	10,9	36	10,4	58	3,1
Włoskiej	71	5,1	72	5,4	54	6,1	.	.
ZSRR	118	15,3	453	6,6	505	7,6	203	1,1

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 4.

Liczba widzów na filmach polskich w poszczególnych latach charakteryzowała się dużą zmiennością, uzależnioną od wejścia na ekran w danym roku „głośnych” tytułów. Jak wynika z tabl. 8 udział widzów na filmach polskich ulegał znacznym wahaniom. Wyjątkowy był tutaj rok 1999, w którym udział ten przekroczył 50%. Wynikało to z wejścia na ekran takich filmów, jak: *Kilerów 2-óch*, *Ogniem i mieczem*, *Operacja Samum* i *Pan Tadeusz*. W efekcie na seansie filmu produkcji polskiej zasiadło średnio 132 widzów. Liczba ta w 2000 r. wyniosła już tylko 45, w 2005 r. — 20, a w 2009 r. — 30 osób.

TABL. 8. WIDZOWIE NA FILMACH POLSKICH

Wyszczególnienie	1960	1970	1980	1988	1992	1995	1999	2000	2005	2009
Liczba widzów w mln	34,1	22,3	21,6	23,4	2,0	1,5	14,7	3,3	1,5	8,1
W % ogółu widzów	17,4	16,6	24,2	28,5	15,2	6,0	53,3	15,7	6,2	23,0

Źródło: jak przy tabl. 4.

Polska Kronika Filmowa i dodatki filmowe

Podobnie jak przed II wojną światową, również po wojnie seans filmowy rozpoczynał się od wyświetlenia kroniki. Była to Polska Kronika Filmowa (PKF) zawierająca ok. 10-minutowy rejestr bieżących wydarzeń zarówno krajowych, jak i zagranicznych oraz scenki rodzajowe. Było też wiele wydań specjalnych, okolicznościowych oraz tzw. branżowych. Pierwsza kronika powstała w grudniu 1944 r., a ostatnią nakręcono w 1994 r. Według stanu w ostatnim dniu 1945 r. odnotowano 43 kroniki w 920 kopiach.

Początkowo produkowana była jedna kronika tygodniowo, a od kwietnia 1957 r. realizowano dwa wydania tygodniowo. Po trzymiesięcznej przerwie, związanej z wprowadzeniem stanu wojennego, w 1982 r. przywrócono jedno wydanie tygodniowo. W latach 1990—1994 kronika realizowana była tylko na potrzeby telewizji. Łącznie wyprodukowano ponad 4 tys. kronik (Cieśliński, 2006).

Z reguły po PKF wyświetlany był jeszcze dodatek stanowiący również ok. 10-minutowy film o charakterze dokumentalnym, obyczajowym lub innym. W latach 1945—1988 na potrzeby kin wyprodukowano 20,5 tys. filmów krótkometrażowych.

*
* *

Kinematografia w Polsce przeszła długą drogę, która wyjątkowo ściśle związana była z historią kraju. Jej początek, oparty na obcym kapitale i wspomagany polską myślą twórczą, miał miejsce jeszcze w okresie, gdy kraj był pod zaborami. Lata po uzyskaniu niepodległości to stałe próby nadążania za rozwijającym się na świecie przemysłem filmowym oraz za rosnącym zainteresowaniem wi-

dzów, przerwane przez II wojnę światową. Po wojnie następuje okres pogoni za technicznymi nowinkami, nadrabiany jakością kulturową filmów zaliczanych to tzw. szkoły polskiej. Jednocześnie rośnie do 1957 r. liczba osób udających się do kina, pomimo że wiele wybitnych filmów zagranicznych nie trafia na ekrany ze względów finansowych i politycznych.

W kolejnych latach kinematografii na całym świecie zaczyna wyrastać silny konkurent, jakim jest telewizja. Następuje spadek liczby widzów w kinach. Wraz z początkiem transformacji ustrojowej kończy się w Polsce czas centralnego zarządzania kinematografią i zaczyna się, początkowo powoli, okres działalności prywatnego kapitału. Równolegle następuje postęp techniczny, zarówno w produkcji filmów jak i w ich prezentacji, a także pojawiają się działania marketingowe związane z powstawaniem wielosalowych obiektów kinowych. Na przełomie wieków liczba widzów kształtuje się na poziomie dziesięciokrotnie mniejszym niż w latach najlepszej prosperity. W ostatnich latach komercjalizacja kinematografii przynosi efekty w postaci stałego wzrostu liczby widzów w kinach.

mgr Antoni Żurawicz — GUS

LITERATURA

- Banaszkiewicz W., Witczak W. (1989), *Historia filmu polskiego*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa
- Cieśliński M. (2006), *Piękniej niż w życiu. Polska Kronika Filmowa 1944—1994*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa
- Janicki S. (1971), *Film polski od A do Z*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa
- Łagodziński W. (1975), *Rozwój statystycznych badań kultury w GUS w latach 1946—1974*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 1, GUS
- Plaźewski J. (2006), *Historia filmu 1895—2005*, Książka i Wiedza, Warszawa
- Szarota T. (1973), *Okupacyjny Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Czytelnik, Warszawa
- Zajiček E. (1992), *Poza ekranem. Kinematografia polska 1918—1991*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa
- 100 lat polskiego filmu* (cz. I — 2008, cz. II — 2009), FilMOTEKA Narodowa, Warszawa
- www.film Polski.pl
- www.kinastudujne.pl

SUMMARY

The article focuses on the cinema film production in Poland as well as realizing Polish and foreign films in cinemas. The analysis covers period from start of the Polish cinematography in 1896, based on foreign capital and supported by Polish technical ideas, via years before and after the Second World War to the last two decades which were characterised by private capital and technical in-

novations. Basic data concern film production, cinemas and performances as well as spectators. The study focuses on important elements concerning technical development of film production as well as delivery and perception of films.

РЕЗЮМЕ

Статья концентрирует внимание на вопросах производства кинокартин в Польше и деятельности кинотеатров в области демонстрации польских и зарубежных фильмов. Анализом охвачен период с начала польского кино в 1896 г. (опирающегося на иностранном капитале с поддержкой польской технической мысли), годы до Второй мировой войны, послевоенные годы, прямо до последних двух десятилетий характеризующихся экспансией частного капитала и технических новостей. Основные данные касаются: производства фильмов, кинотеатров, киносеансов и зрителей. В статье обращается внимание на важные элементы связанные с техническим развитием в производстве фильмов, их передачей и приемом.